

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna



MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

A Kállósemjén – Máriapócs – Kisléta térség mocsaras, lápos élőhelyei

VAS MIHÁLY

A Nyírség

A Nyírség az Ős-Tisza és mellékfolyóinak jégkorszaki hordalékkúpja. A pleisztocén közepén még akkumulációs terület. A folyók a Sárrét felé igyekeztek és hordalékukat szétterítették. A buckák között rossz lefolyású mélyedésekben a régi folyók pusztuló mederdarabjai ma is felismerhetők. A völgyek általában É–D irányúak, a régi folyók útvonalát követik. A hordalék felhalmozódásának a Nyírség enyhe megemelkedésében megnyilvánuló tektonikus mozgások vetettek véget. Ennek következtében a Tisza nem tudott a Nyírségen keresztülvágni, hanem azt észak felé megkerülve a Tokaj–Rakamaz kapun lépett ki a Középső Tisza vidékére. Ezután az üledékgyűjtés folyamatát a hordalékkúp eróziós-deflációs lepusztítása váltotta fel. A felszín további formálását a szél végezte. A Nyírség talaja ezért nagyrészt futóhomok (Udvarhelyi 1968).

A lecsapoló-ármentesítő munkák megkezdése előtt a Nyírség nagy része lefolyástalan terület volt. Az ősi folyó- és patakvölgyeket, továbbá a buckaközi mélyedéseket a mocsarak és lápok foglalták el. A nagyobbak a vízvázlatzó (Nyírbátor–Nyíradony–Téglás vonala) környékén keletkeztek az eróziós völgyek elgátolásával. Ezek a viszonylag sekély tavak az időjárástól függően gyakorta változtatták térbeli kiterjedésüket (Frisnyák 1980).

Az északi fekvés miatt az éghajlat valamivel hűvösebb, mint az Alföld más részein. A Kárpátok hatásaként kissé csapadékosabb is. A talajvíz közelsége jó vízellátást biztosít. Ez pótolja a csapadékot, és az éghajlatot a hegyvidékihez teszi hasonlóvá, hűvösebb mikroklímát teremtve (Simon 1966). Az 1980-as évektől a csapadék csökkent, a hőmérséklet emelkedett. Aszályos évek halmozódtak. Az antropogén hatások: beszántás, erdősítés, lecsapolás, feltöltés fokozódtak. Ezért a vizes élőhelyek mérete, természeti értéke vérszenes fogyatkozik.

A Nyírség növényzetének történetét a jégkorszaktól követhetjük. Az Alföldet ekkor száraz löszpuszta és erdőstundra jellemezte. A jégkorszakot követően a fenyő-nyír kor növényföldrajzi képe a tajga. Majd a klíma szárazabbá és melegebbé válásával a száraz sztyepp az uralkodó. A pusztát csak foltokban tarkították ligeterdők (mogyorókor). A mogyorókor végén az éghajlat kontinentalitása csökkent, a csapadék nőtt. Összefüggő erdők alakultak ki (tölgy-korszak). Az ismételt csapadékos lehűlés hatására a hegyvidéki bükkösök lehúzódtak az Alföldre (bükk-kor I. szakasza, i. e. 2500 – 800). Ez az időszak az alföldi lápok virágkora. A bükk-kor II. szakaszában az éghajlat kissé melegebb és szárazabb lett, a bükk visszavonult, de a Nyírségben és a Szatmár-Beregi-síkon maradványai megtalálhatók. A Nyírség utolsó természetes képe a ligetes homoki tölgyes, buckák közötti mélyedésekben gazdag mocsár- és lápvilággal.

A népvándorlás, majd a gabonatermesztés egyre gyorsulva szorították ki az eredeti erdőpuszta vegetációt. A nagy mocsarakat és lápokot fokozatosan lecsapolták (Kopasz 1978). A kultúrpusztai tájban szigetként fennmaradt vegetációmaradványok közé tartoznak a kállósemjéni Nagymohos, a Nyárias és a Pócspetri–Máriapócs–Kisléta térségében található lápok és mocsarak.

A Nagymohos

Kállósemjéntől 5 km-re, É-i irányban található buckaközi mélyedésben, területe 22,5 ha, természetvédelmi terület. Keletkezése a bükk-kor I. szakaszára tehető. Kedvező helyzete és mikroklímája miatt az 1700-as évek végéig zavartalanul megőrizhette gazdag élővilágát. Az első térképeket Kiss Lajos tanulmányozta. Ezekről kitűnik, hogy a homokbuckákkal körülvert tavat tölgyerdő övezte, amit az 1800-as évek elején kiirtottak. A legetetés megakadályozta a regenerálódást. A felszabadult homokot

az erdőirtást követő tápanyagbemosódás váltotta ki (Braun, Sümegi, Szűcs és Szőör 1993). Boros (1926) a tó vizét 2–2,7 m mélységűnek mérte, a *Caldesia parnassifolia* ekkor a K-i oldalon fordult elő. A kiterjedt úszóláp kisebb része nádas, nagyobb része zombéksásos volt, mely helyenként sásrétté zárult. Az úszólápot a parttól szabad vízfelület választotta el. Simon (1966) megfigyelései szerint nád, sás és tőzegpáfrány borította az akkor még nagy területű úszólápot, mely egyik szélével a parti sásréttbe simult.

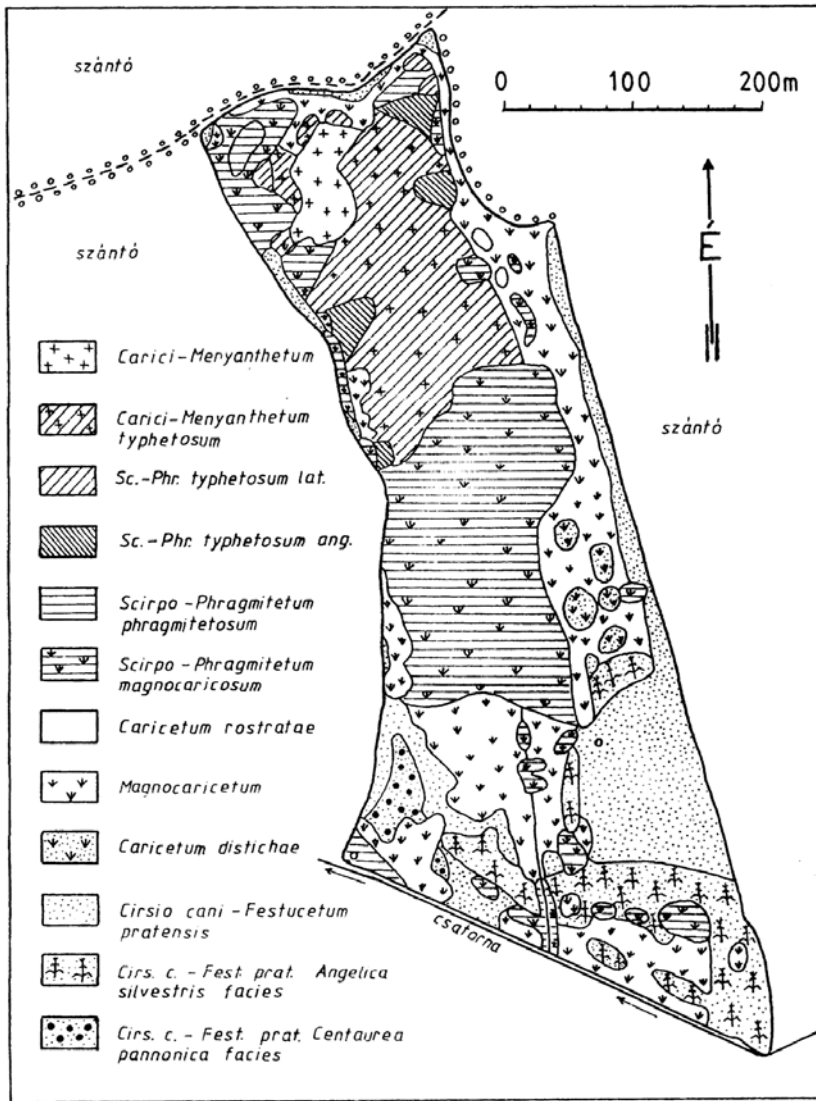
Saját megfigyelésem szerint az endogén feltöltődés erősen fokozódott, amit a lesüllyedő úszólápok is elősegítettek. Ekkor már a Nagymohos területének 2/3-a rekettyefűzláp. 1982-ben a közeli csatorna vízének bevezetésével próbáltak segíteni, de részben a bemosódi tápanyagok, részben az aszályos években lehetetlen vízpótlás miatt a módszer nem vált be. A kezdeti években kedvező jelek is mutatkoztak, nőtt az úszólápterület, a *Caldesia parnassifolia*, ha rövid időre is, de megmutatta magát. Az úszólápok felemelkedett élő gyékényesekből keletkeztek. A szukcesszió: 1. iszapzsázsás – gyékényes, 2. villás sásos, tőzegpáfrányos – gyékényes, 3. tőzegpáfrányos – rekettyefűzes, ritkán 4. tőzegpáfrányos – égeres. Ez utóbbiak elnehezülve végül is lesüllyedtek, növelve a fűzláp területét. Az 1980-as évek elején az úszólápdarabok hektárnyi nyílt vízfelület peremén 250 négyzetmétert borítottak (Vas 1984). Ebben az időszakban már csak néhány hírmondó *Menyanthes trifoliata*, *Ranunculus lingua*, *Carex diandra*, kis *Utricularia* faj tanúskodott a hajdani jobb időkről. A *Nymphaea alba* a 90-es éveket már nem élte meg. A tőzegpáfrány mennyisége rohamosan csökkent, a *Cicuta virosa*, *Carex elata* és *Calamagrostis canescens* populációi összezsugorodtak. A 80-as évek elején még közel hektáros *Riccia fluitans* dominanciájú lebegő-hínár az évtized végére szinte eltűnt. A 90-es években tovább romlott a helyzet, a vízszint drámaian csökkent, az úszólápok leültek, belegyökereztek az alzatba, és többé nem emelkedtek fel. Tovább vastagították a tőzegréteget. Már a tóközép is gyakran kiszáradt 1994-ben és 1996-ban, a legmélyebb ponton 124 cm-t kellett fűrni a talajvíz után kutatva. A szukcesszió tovább gyorsult, kiterjedt gyomosodás jelentkezett, az eutrofizáció minden társulásban degradációs tünetekkel járt. A fiatalítást rekettyefűz irtással és újabb, mesterséges vízpótlással próbálták elérni. Ezúttal 60 méter mélységű kútból. A fűzláp tarvága nem hozta meg a kívánt eredményt, mert a kút hozama nem volt elegendő. A kiszáradó tőzeg lebomlása felgyorsult. A tápanyagdússá váló élőhelyet lerohanta a nagy csalán. Az eredetileg boglyás szerkezetű, tisztásokkal tarkított, változatos élőhelyen kefesűrű, egykorú rekettyefűzes újult fel, továbbra is csalán gvepszinttel, kiszorítva a tőzegpáfrányt. Eközben a tóközépet a gyékény vette birtokba, az értékesebb flóra évekre eltűnt.

A szivattyútéjelésmény fokozása és a csővezeték legészakibb medencéig történő meghosszabbítása javított a helyzeten. 1997 óta legalább ez a legmélyebb medence nem száradt ki (Vas 1999). Megindult a regeneráció. Jelenleg kb. 50 db néhány négyzetméteres, gyékényből felemelkedett úszólápdarabot rejt a nyíltvíz helyén kialakult gyékényes. A *Thelypteris palustris*, *Carex pseudocyperus*, *Cicuta virosa*, *Calamagrostis canescens* és a *Riccia fluitans* populációi erősödnek.

A Nyárias

A Nagymohostól délre, 600 méternyi távolságban húzódik meg szerényen híresebb szomszédja árnyékában. A mintegy 14 hektáros területről Boros (1932) a szikföldek vegetációjával kapcsolatban ír, mint enyhén szikes élőhelyről. Botanikai ritkaságokat nem említ. 1981-ben meglepetésemre a Nagymohosról azóta eltűnt *Menyanthes trifoliata* nagy tömegét találtam, virágzó, életerős állapotban. Különösen az északi legmélyebb, 0,8 hektáros tipikus Carici-Menyanthetum társulásban. Ez a társulás dél felé haladva gyékényesedve, nádasodva gyengült ugyan, de a mindenütt előfordult *Nymphaea alba* állandó jelenléte fiatal, de gyorsan átalakuló társulásra utalt. A *Menyanthes* üstökösfejtű zombékokból előkigyozó és a semlyékek alzatán kúszó szárai, majd felemelkedő hármass levelei és a közülük kiemelkedő fátyolos fehér virágfürtök sokasága felejthetetlen látványt nyújtott. A magassásosokban *Carex disticha*, *Carex rostrata*, a mocsárréteken *Orchis laxiflora*, *Listera ovata* előfordulása is jelentős volt (Vas 1982).

Az aszályos évek halmozódása itt degradációt okozott. A terület mellett húzódó csatornából a Nagymohos árasztásakor ide is jelentős mennyiségű víz került. A további évek szárazsága fokozta a gyomosodást és a nádasodást. A *Menyanthes trifoliata* 5 éve eltűnt. A *Carex elata* 90%-a szintén. A megmaradt zombékok is gyengélkednek. Az ide is eljuttatott kútvíz csak arra elegendő, hogy lassítsa a szukcessziót és átmentheti az élőhelyet a kedvezőbb klímájú évekre. Az északi területen megjelent



A Nyárias vegetációtérképe
1983-ban /eredeti-Vas/

és terjed *Salix cinerea*. Flórájában előforduló jelentősebb fajok: *Riccia fluitans*, *Ricciocarpus natans*, *Lemna trisulca*, *Carex elata*, *C. rostrata*, *C. disticha*, *Scutellaria galericulata*, *Cirsium brachycephalum*, *Orchis laxiflora* és a *Listera ovata*.

A Pócspetri – Máriapócs – Kisléta térség

A Nyíregyházát és Nyírbátort összekötő műút és a vele párhuzamosan futó vasút mentén Kállósemjén után több nádas, rekettyefüzes, magassásos, mocsárrét és láprét fordul elő a gyakran pangóvizes területeken. Ezeket a változatos, tipikus és átmeneti élőhelyeket a műút és a vasút között és mentén 20–30 m széles természetközeli zöld folyósó köti össze. A réteket még kaszálják (bár nem a termé-

szetvédelmi szempontok szerint), ezért sok értékes faj húzódik meg bennük. Egyes élőhelyeken több százas populációnagyságú a *Dianthus superbus*, *Orchis laxiflora* és a *Molinia arundinacea*. Gyakori az *Iris pseudacorus*, *Ranunculus lingua*, *Cirsium rivulare*, *Dactylorhiza incarnata*, *Sanguisorba officinalis*, *Serratula tinctoria* és a *Leucanthemella vulgare* subsp. *vulgare*. Előfordul a *Carex elata*, *Calamagrostis canescens*, *Thelypteris palustris*, *Menyanthes trifoliata*, *Parnassia palustris* és az *Ophioglossum vulgatum*. Az élőhelyeket leginkább a beszántás és a nyárfatelepítések veszélyeztetik.

Irodalom

- Boros Á. (1926): Az utolsó úszóláp Szabolcsban. – *Nyírvidék* 1926. okt. 1.
- Boros Á. (1932): *A Nyírség flórája és növényföldrajza*. – Debrecen, pp: 5–6., 141–143.
- Braun M., Sümegei P., Szűcs L. és Szőőr Gy. (1993): *A kállósemjéni Nagy-Mohos láp fejlődéstörténete. (Lápképződés emberi hatásra és ősláp hipotézis)* – Kézirat Jóna András Múzeum, Nyíregyháza, pp: 335–367.
- Frísnayák S. (1980): Szabolcs-Szatmár megye 18-19. századi történeti földrajzi vázlata. – *Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Földrajz*, Nyíregyháza, pp: 45–54.
- Kiss L. (1927): A kállósemjéni Nagy-Mohostó. – *Föld és Ember* 7: 47–52.
- Kopasz M. (1978): *Védett természeti értékeink*. – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, pp: 154–160.
- Simon T. (1966): A csarodai és a kállósemjéni természetvédelmi terület növényvilága. – *Szabolcs-Szatmári Szemle*, Nyíregyháza, I. 2.sz.
- Udvarhelyi K. (1968): *Magyarország természeti és gazdasági földrajza*. – Tankönyvkiadó, Budapest, pp.: 154–159.
- Vas M. (1983): Carici - Menyanthetum – Vidrafüves a kállósemjéni Nyáriason. – *Botanikai Közlemény* 70: 37–38.
- Vas M. (1984): *A kállósemjéni Nagymohos és Nyáriás fitocönológiája természetvédelmi helyzete*. – Doktori értekezés. JATE Növénytani Tanszék.
- Vas M. (1999): Vízintváltozások és fitocönológiai átalakulások a kállósemjéni Nagymohoson. – *Kitabelia* 4(2): 247–260.